

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Дипломна робота
магістра
з теми **“КОРЕКЦІЯ ПОРУШЕНЬ СТРУКТУРИ
ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ
З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ”**

Виконала:
студентка КорОб1-М117z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Аіоаней Анастасія Анатоліївна

Керівник:
кандидат медичних наук, доцент
Михальський А.В.

Рецензент:
кандидат педагогічних наук, доцент
Левицький В.Е.

Кам'янець-Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	7
1.1. Змістові основи розвитку особистості підлітків.....	7
1.2. Характеристика становлення особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.....	18
1.3. Особливості розвитку особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку у навчально-виховному процесі.....	27
Висновки до першого розділу.....	32
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ РІВНЯ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	35
2.1. Обґрунтування методики вивчення рівня сформованості особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.....	35
2.2. Обробка та аналіз результатів констатувального етапу дослідження.....	43
Висновки до другого розділу.....	49
РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕНЬ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	51
3.1. Корекція порушень структури особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку у навчально-виховному процесі.....	51
3.2. Корекція порушень структури особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку засобами морального виховання.....	66
Висновки до третього розділу.....	73
ВИСНОВОК	75

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ.....	85
ДОДАТОК А. Зміст вистав за проблемними ситуаціями.....	85
ДОДАТОК Б. Дидактичні вправи, що спрямовані на розвиток особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.....	90
ДОДАТОК В. Текст оповідання В. Сухомлинського “Що легше ?”... 	92

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах сьогодення однією з найактуальніших проблем психології та педагогіки є проблема формування вихованості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Становлення особистостей залежить від рівня прояву їх якостей, які виступають основою психічного розвитку підлітків. У зв'язку з цим педагог підбирає психолого-педагогічне забезпечення, яке спрямовується на розвиток когнітивних, емоційно-мотиваційних, поведінкових компонентів, що формують особистість підлітків.

Підлітковий вік є перехідним та критичним періодом розвитку особистості не лише дітей з типовим розвитком, але й з порушеннями інтелектуального розвитку. Знання особливостей становлення особистісного розвитку цієї категорії підлітків потребує врахування у них психофізіологічних недоліків. Корекція особистості у підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку вимагає: вміння приймати самостійні рішення; розвивати внутрішню незалежну потребу поведінки; оцінювати поведінковий компонент на основі аналізу мотивів; активізувати розвиток мисленнєвих процесів до усвідомленої діяльності. Спонукальною функцією щодо формування самоаналізу підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку є процес виховання особистості, який створює передумови для усвідомленої поведінки.

Проблему вивчення свідомості, почуттів, потреб, мотивів, якостей, поведінки, механізмів розвитку та виховання особистості дитини висвітлено у працях Б. Ананьєва, Л. Божовича, І. Беха, А. Запорожця, В. Крутецького, С. Рубінштейна, які зазначають на особистісно-орієнтованому вихованні підлітків.

Аналіз спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми формування особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку показав, що в корекційній педагогіці дане питання спрямовувалось на

дослідження загальних психологічних особливостей розвитку цієї категорії дітей (О. Белкін, Т. Власова, Н. Долгобородова, Г. Дульнєв, І. Єременко, М. Коломінський, В. Липа, М. Матвєєва, В. Мачихіна, О. Хохліна); розумовий розвиток дитини у поєднанні з поведінкою (М. Буфєтов, І. Єременко); особистісно-моральні (В. Синьов, О. Вержиховська) та особистісно - вольові (Г. Дульнєв, М. Коломінський) якості.

Дослідження особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку відбувалося у плані становлення його окремих компонентів (змістовного, емоційно-мотиваційного та поведінкового) без взаємозв'язку між ними. Тому, проблема корекції особистості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку ще недостатньо вивчена, що зумовило вибір теми дипломної роботи магістра «Корекція порушень структури особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку».

Мета дослідження – дослідити корекційний вплив на порушення структури особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Об'єкт дослідження – особистісний розвиток підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Предмет дослідження – психолого-педагогічне забезпечення корекції порушення структури особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Гіпотеза дослідження: ефективність організації та проведення корекційної роботи з виправлення порушень особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку впливає на позитивні зміни в особистісному розвитку та соціальній адаптації цієї категорії дітей.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз загальної та спеціальної літератури й визначити стан розробленості проблеми дослідження, сутності її основних положень та ключових понять.

2. Емпірично вивчити та проаналізувати рівень особистісного розвитку підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

3. Розробити та апробувати психолого-педагогічне забезпечення корекції порушення структури особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Методи дослідження: аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, аналіз шкільної документації, спостереження за виховним процесом, аналіз продуктів діяльності підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку, психолого-педагогічний констатувальний і формувальний експерименти.

Експериментальна база: Тернопільська спеціальна загальноосвітня школа Тернопільської міської ради для дітей, які потребують корекції розумового розвитку.

Теоретична значущість. полягає у поглибленні знань про динаміку та особливості розвитку підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку; аналізі особистісного розвитку підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Практичне значення полягає у створенні, апробації та доведенні ефективності використання психолого-педагогічного забезпечення корекції порушення структури особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка

Публікації: Робота висвітлена у статті «Теоретичний підхід до проблеми розвитку особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку»

Структура роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та 3 додатків.

ВИСНОВКИ

Теоретико-практичне вивчення питання щодо корекції порушень структури особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку дало нам змогу стверджувати наступні положення.

Особистість – це конкретна людина, яка перебуває в системі її стійких соціально зумовлених психологічних характеристик, що виявляються в суспільних зв'язках і ставленнях, визначають її моральні вчинки і мають суттєве значення для неї самої і для оточуючих. Особистістю є соціалізований індивід, котрий утілює найсуттєвіші соціально значущі властивості. Особистістю є людина, яка має свою життєву позицію, що утвердилася внаслідок тривалої і клопіткої свідомої праці, їй притаманні свобода волі, здатність до вибору, відповідальність. Така людина не просто вирізняється завдяки тому враженню, яке справляє на інших; вона свідомо виділяє себе з навколишнього світу. Глибина і багатство особистості зумовлені її зв'язками зі світом, з іншими людьми, уявленням про себе.

Перехідним періодом від дитинства до зрілості є підлітковий вік. У цей період відбуваються якісні зміни в інтелектуальній, емотивній та поведінковій сферах особистості підлітка (інтенсивний, нерівномірний розвиток і ріст організму, особистісні новоутворення та ін.), які закладають основи його самосвідомості, потреби у самоствердженні, рівноправному і довірливому спілкуванні з ровесниками і дорослими.

Становлення особистості в підлітковому віці є складним етапом у процесі особистісного розвитку, що відрізняється характеристиками соціального дозрівання.

Особливості проявів та перебігу підліткового періоду залежать від конкретних соціальних обставин життя і розвитку підлітка, його соціальної позиції у світі дорослих, а саме головним чинником при цьому виступає система соціальних міжособистісних стосунків із довкіллям, що опосередковано впливає на соціальні відносини в мікро- та макросередовищі.

Корекційна робота з підлітками повинна бути спрямована на подолання труднощів у довільності організації своєї поведінки, вироблення вольових зусиль та мотивів поведінки, набуття особистісно-вольових якостей за умов використання відповідних вправ, які спрямовані на вирішення різних проблемних ситуацій.

Особистісно-зорієнтоване виховання підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку спрямоване на розвиток у них вищих культурних потреб. Незрілість особистості цієї категорії дітей зумовлена насамперед особливостями розвитку її потреб, інтелекту, емоційної сфери, поведінки. Найважливішими прийомами формування особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку є виховання у них звичок в процесі різних видів діяльності, включення їх у процес взаємодії з однолітками, практичне вирішення з ними проблемних ситуацій, формування у них адекватної самооцінки. Розвиток особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку можливий за умови цілеспрямованого довготривалого корекційно-виховного впливу.

Вихідним у побудові програми розвитку особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку повинні стати положення про цілісність, завершеність та гармонійність формування та розвитку індивідуального світу людини не лише з позиції біологічної, фізичної та психологічної, але й з позиції її соціального і духовного розвитку.

Формування особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку можливо за допомогою системи певних педагогічних заходів при неподільній єдності процесів навчання, виховання та корекції. Цьому сприяють відповідні психолого-педагогічні умови (правильний режим дня, індивідуальний та диференційований підхід, організація доручень, правильний контроль регулювання взаємовідносин між дітьми, тощо).

Першочерговим етапом в становленні підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку є підвищення регулятивної ролі інтелекту в поведінці учнів. На базі удосконалення мисленнєвої діяльності іде розвиток

емоційно-вольової сфери та поведінки підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку. У процесі правильного корекційно-виховного впливу у підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку розвиваються інтереси та потреби, активність та самостійність в діяльності, формується правильна оцінка оточуючих і самооцінка.

Найбільш ефективним і регулятивним у становленні особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку є включення їх у позакласну виховну роботу.

Емпіричне вивчення рівня особистісного розвитку підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку передбачає наступні етапи: аналіз продуктів діяльності учнів, спостереження, складання психолого-педагогічної характеристики, бесіда за змістом незакінчених оповідань, – бесіда-гра з дитиною за змістом сюжетних малюнків, бесіда з дитиною за конкретними запитаннями, використання дидактичних вправ.

Вивчення особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку дозволило виділити чотири групи дітей з недоліками характеру: нестійкі, замкнені, слабовільні, нервові.

Аналіз бесіди за змістом незакінчених оповідань показав, що до високого рівня підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку не можливо віднести (типовий розвиток – 86%); до середнього рівня було віднесено 46% підлітків з порушенням інтелектуального розвитку (типовий розвиток – 14%); до низького рівня було віднесено 54% підлітків з порушенням інтелектуального розвитку (типовий розвиток – 0%).

Аналіз бесіди з дитиною за конкретними запитаннями показав, що до високого рівня підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку не можливо віднести (типовий розвиток – 100%); до середнього рівня було віднесено 66% підлітків з порушенням інтелектуального розвитку (типовий розвиток – 0%); до низького рівня було віднесено 34% підлітків з порушенням інтелектуального розвитку (типовий розвиток – 0%).

Реальна поведінка підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку

в кожному конкретному випадку залежить від ряду обставин, в тому числі від стану його емоційно-вольової сфери в даний момент. Він не завжди може володіти своєю поведінкою і чинити так, як йому хотілось би. Отже, відповіді відображають не реальну поведінку, а бажання вчинити так чи інакше. Але і це є досить суттєвим показником в корекції порушень особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Розвиток особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку, обрання методів і прийомів впливу залежать від принципів організації навчально-виховного процесу (цілеспрямованого створення виховних ситуацій, гуманістичного спілкування, використання співпереживання у виховному процесі систематичного аналізу вихованцем своїх і чужих вчинків).

Процес виховання учнів, корекція порушень їх особистості можливий за допомогою наступних методів та методичних прийомів: бесіда, інсценування, вправи, завдання, вказівки, пропозиції, доручення, які слід проводити як в фронтальній так і в індивідуальній формі. В роботі з підлітками з порушеннями інтелектуального розвитку необхідно використовувати різноманітні стимулюючі прийоми, зокрема схвалення, заохочення, осуд.

Індивідуальний підхід включає посилення для підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку вимоги, що поступово ускладнюються. При цьому слід змінювати форми вимог до них. Найбільш результативними засобами для підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку є порада та пропозиція, а також обговорення вчинків з дитиною.

Умовами корекції особистісного розвитку підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку є: сприятливий психологічний клімат; включення дітей в міжособистісні стосунки в процесі різних видів діяльності, що включені в позакласну виховну роботу; формування навичок спілкування дітей між собою; охоронний педагогічний режим; створення довіри між суб'єктом і об'єктом виховання за такими критеріями, як нормативний,

зіставлений та особистісний.

В методиці корекції порушень особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку найбільш ефективним є використання бесіди з прихованим змістом; читання оповідань; розігрування оповідань; закінчення оповідань; аналіз серій малюнків, які включають різні варіанти поведінки дітей в одній ситуації; аналіз текстів з відносними ситуаціями.

Під час проведення формувального експерименту спостерігалися позитивні зміни в особистісному розвитку підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анисимов С.Ф. Мораль и поведение / С.Ф. Анисимов. – М: Мысль, 1985. – 155 с.
2. Амонашвили Ш. А. Здравствуйте, дети! : пособие для учителя / Ш.А. Амонашвили. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1988. – 208с.
3. Асесев Л.М. Социально-этические проблемы теории личности / Л.М. Асесев. – М.: Мысль, 1980. – 221 с.
4. Белкин А. С. Нравственное воспитание учащихся вспомогательной школы: учеб. пособие для пед. ин-тов / А.С. Белкин. – М.: Просвещение, 1977. – 112 с.
5. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник / І.Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
6. Бех І.Д. Довільна поведінка школярів як мета виховання / І.Д. Бех // Рідна школа. – 1993. – № 9. – С 29-33.
7. Бех І.Д. Теорія виховання в контексті сучасності//Педагогічна теорія та педагогічний досвід: перспективи і розвиток: Матеріали конф. – Луцьк, 1999. – С.4-6.
8. Бондар В. І. Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності / В. І. Бондар. – К. : Радянська школа, 1988. – 128 с.
9. Богданова О.С. Нравственное воспитание старшеклассников / О.С. Богданова, С.В. Черенкова. – М.: Просвещение, 1988. – 220 с.
10. Боришевський М.Й. Виховання самоконтролю в поведінці учнів початкових класів / М.Й. Боришевський. – К.: Радянська школа, 1980. – 143 с.
11. Буфетов Н.М. Формирование моральной оценки поступков людей у учащихся вспомогательной школы: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / Н.М. Буфетов. –М.: Ротапринт ЦМ ИПКС при МИСИ, 1983. – 21 с.
12. Бушелова Б.В. Воспитание сознательной дисциплины и культуры поведения школьников / Б.В. Бушелова. – М.: Просвещение, 1982. – 159 с.
13. Вержиховська О. М. Формування моральних якостей у розумово

відсталих молодших школярів у позакласній виховній роботі: монографія. / О.М. Вержиховська. – Кам'янець-Подільський: видавець Зволейко Д. Г. 2009. – 228 с.

14. Висоцька А.М. Основні напрямки виховної роботи з формування спеціальної поведінки учнів спеціальних шкіл-інтернатів: методичний посібник / А.М. Висоцька, І.І. Івашина. – Черкаси: ЧОПОПП, 2003. – 31 с.

15. Виховання культури поведінки в учнів спеціальної школи. Методичні рекомендації / Укл. Хоружая. – К.: Освіта, 1983. – 81 с.

16. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский; под ред. Т. А. Власовой. – М.: Педагогика, Т. 5. Основы дефектологии. – 368 с.

17. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе : Кн. для учителя / под ред. В.В. Воронковой. – М.: Школа-Пресс, 1994. – 416 с.

18. Воспитательная работа во вспомогательной школе: Пособие для учителей и воспитателей / под ред. В.Ф. Мачихиной. – М. : Просвещение, 1980. – 62 с.

19. Горева В.М. Виховання культури поведінки школярів / В.М. Горева. – К.: Знання, 1983. – 47 с.

20. Гуменнікова Т.Р. Першооснови моральної культури / Т.Р. Гуменнікова // Початкова школа. – 1995. – № 4. – С 14-16.

21. Долгобородова Н. П. Воспитание учащихся вспомогательной школы. / Н.П. Долгобородова, Н. А. Лялин, И.Д. Пик. – М.: Просвещение, 1968. – 144 с.

22. Дульнев Г.М. Учебно-воспитательная работа во вспомогательной школе: Пособие для учителей / под ред. Т.А. Власовой и В.Г. Петровой. – М.: Просвещение, 1981. – 176 с.

23. Еременко И. Г. Олигофренопедагогика: Учеб. пособие. – К.: Вища школа, 1985. – 327 с.

24. Еременко И.Г. Познавательные возможности учащихся вспомогательной школы. / И. Г. Еременко. – К.: Радянська школа, 1972. – 132 с.

25. Злобин Л.М. Психология воспитания. / Л.М. Злобин. – М.: Педагогика, 1991. – 140 с.
26. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. / С.Г. Карпенчук. – К.: Вища школа, 1997. – 304 с.
27. Кашуба Л.І. Проблеми виховання дітей з відхиленням у поведінці / Л.І. Кашуба, В.А. Лук'янчук //Початкова школа. – 1995. – № 5-6. – С. 24-27.
28. Коломинский Н. Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы / Н. Л. Коломинский. – К. : Советская школа, 1978. – 87 с.
29. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості: навч. посіб.для вищ. навч. Закладів / О.Л. Кононко. – К.: Освіта, 1998. – 239 с.
30. Концепція національного виховання //Початкова школа. – 1996. – №12. – С 48-53.
31. Концепція сучасного українського виховання // Освіта. – 1996. – № 35 [18 вересня]. – С.4-5.
32. Кузьменко Л. Морально-правове виховання учнів спеціальних шкіл-інтернатів / Л. Кузьменко, Н. Репа //Дефектологія. – 1998. – № 4. – С. 21-24.
33. Кузьмина В.К. Дети с расстройствами поведения / В.К. Кузьмина. – К.: Радянська школа, 1984. – 81 с.
34. Курганська Л.О. Слово вчителя в поведінці школяра / Л.О. Курганська // Початкова школа. – 1995. – № 1. – С. 21-23.
35. Липа В. А. Основы коррекционной педагогики: учеб. пособ. / В. А. Липа. – Донецк : Лебидь, 2002. – 327 с.
36. Липа В. А. Психологические основы педагогической коррекции / В. А. Липа. – Донецк: Лебидь, 2000. – 319 с.
37. Матвеева М.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: Навч.-метод. посіб. / М.П. Матвеева, С.П. Миронова. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський Державний університет, 2005. – 164 с.
38. Максименко С.Д. Загальна психологія / С.Д. Максименко, В.О.

Зайчук, В.В. Мименко, В.О. Соштенко. – К.: Форум, 2000. – 350 с.

39. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навч. посіб. / С. П. Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський Державний університет, ред-но – вид. від., 2008. – 204 с.

40. Методика морального виховання дітей молодшого і середнього віку / за ред. С.С. Коваленко. – К.: Радянська школа, 1974. – 182 с.

41. Опыт учебно-воспитательной работы во вспомогательной школе: сб. статей / под ред. Н.Ф. Кузьминой-Сыромятниковой. – М.: Из-во АПН РСФСР, 1969. – 80 с.

42. Островская Л.Ф. Педагогические ситуации в семейном воспитании школьников / Л.Ф. Островская. – М.: Просвещение, 1990. – 265 с.

43. Петухов Е.И. Педагогические основы предупреждения отклонений в нравственном развитии и поведении школьников / Е.И. Петухов. – К.: Радянська школа, 1985. – 79 с.

44. Пинский Б.М. Психологические особенности деятельности умственно отсталых школьников / Б.М. Пинский. – М.: АПН РСФСР, 1982. – 318 с.

45. Познавательные процессы и способности в обучении / под ред. В.Д. Шадрикова. – М.: Просвещение, 1990. – 142 с.

46. Пороцкая Т.И. Работа воспитателя вспомогательной школы / Т.И. Пороцкая. – М.: Просвещение, 1984. – 96 с.

47. Раєвська Я.М. Особливості емоційної сфери підлітків з дистантних сімей: монографія / Я.М. Раєвська. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2016.-178 с.

48. Рубинштейн С.Я. Психологія розумово відсталих школярів / С.Я. Рубинштейн. – М.: Просвещение, 1986. – 192 с.

49. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника: Учеб. пособ. для студентов педагогических институтов по специальности «Дефектология» - 3-е издание, перераб. и дополн / С.Я. Рубинштейн. – М.: Просвещение, 1986. – 192 с.

50. Психологические проблемы коррекционной работы во вспомогательной школе / под ред. Ж.И. Шиф, В.Г. Петровой, Т.Н. Головиной. – М.: Педагогика, 1979. – 176 с.

51. Синьов В.М. Психологія розумово відсталої дитини: Підручник / В.М. Синьов, М.П. Матвєєва, О.П. Хохліна. – К.: Знання, 2008. – 359 с.

52. Смирнова А.Н. Коррекционно-воспитательная работа учителя вспомогательной школы: Из опыта работы / А.Н. Смирнова. – М.: Просвещение, 1982. – 103 с.

53. Соловьев И.М. Психология познавательной деятельности нормальных и аномальных детей / И.М. Соловьев. – М.: Просвещение, 1986. – 224 с.

54. Стадненко Н.М. Диагностика отклонений в умственном развитии учащихся / Н.М. Стадненко. – К.: Освіта, 1991. – 96 с.

55. Стадненко Н.М. Нариси з олігофренопсихології / Н.М. Стадненко, М.П. Матвєєва, А.Г. Обухівська; за загальною редакцією Н.М. Стадненко. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. – 200 с.

56. Стадненко Н.М. Нариси з психології розумово відсталої дитини / Стадненко Н.М. – К.: Наука, 1987. – 113 с.

57. Сухомлинский В.А. О воспитании : [выдержки из работ] / Сухомлинский В.А. - 6-е изд. - М. : Политиздат, 1988. - 269 с.

58. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку / О.П. Хохліна. – К.: Пед. думка, 2000.- 286с.

59. Худик В.А. Психология аномального развития личности в детском и подростково-юношеском возрасте / В.А. Худик. – К.: Здоровья, 1993. – 144 с.

60. Щербакова А.М. Создание группы постинтернатной реабилитации и адаптации подростков с умственной отсталостью / А.М. Щербакова и др. // Дефектология. – 1995. – № 2. – С. 32-36.